

Vlaanderen
is erfgoed

Beschermingsdossier Middenschool met overdekte binnenplaats in Vilvoorde

Monument
Agentschap
Onroerend
Erfgoed

Beschermingsdossier:

Middenschool met overdekte binnenplaats in Vilvoorde, Van Helmontstraat
6 - monument

INHOUDELIJK DOSSIER

Dossiernummer: 4.001/23088/104.1

Evert Vandeweghe

14/12/2017

INHOUDSTAFEL

1.	Beschrijvend gedeelte	4
1.1.	Situering	4
1.2.	Historisch overzicht	4
1.3.	Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken.....	7
1.4.	Fysieke toestand van het onroerend goed	8
2.	Evaluerend gedeelte	9
2.1.	Evaluatie van de erfgoedwaarden	9
2.2.	Motivering van het type bescherming.....	11
2.3.	Motivering van de afbakening van de bescherming	12
2.4.	Juridische toestand.....	12
2.4.1.	Onroerend Erfgoed:	12
2.4.2.	Omgeving:	12
3.	Beheersvisie	12
3.1.	Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed	12
3.2.	Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed.....	13
3.3.	Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed.....	13
4.	Bronnen	14
5.	Bijlagen bij het inhoudelijk dossier	15
5.1.	Omgevingsplan bij de bescherming	15
5.2.	Fotobijlage	15

1. BESCHRIJVEND GEDEELTE

1.1. Situering

Het schoolgebouw is gelegen aan de Van Helmontstraat 6 in Vilvoorde en maakt deel uit van een groter schoolcomplex. Dit schoolcomplex omvat ook andere gebouwen aan de Leopoldstraat (nummer 22-30) en aan de Stationlei (tussen de nummers 33 en 47) die niet opgenomen zijn in deze bescherming.

Dit beschermingsdossier vloeit voort uit de herinventarisatie van de Vlaamse Rand (Beleidsnota Onroerend Erfgoed 2014-2019).

1.2. Historisch overzicht¹

Inleiding: de 19de-eeuwse schoolstrijd

Eén van de felst bevochten politieke kwesties in het 19de-eeuwse België was ongetwijfeld het onderwijs en meer bepaald de oprichting van een officieel onderwijsnet, naast het reeds bestaande katholieke net. Deze strijd focuste zich in eerste instantie op het lager onderwijs maar ook rond het middelbaar onderwijs werd heel wat discussie gevoerd. Op initiatief van het liberaal kabinet van Charles Rogier (en ondanks heel wat 'katholiek' verzet) werd op 1 juni 1850 de wet op het middelbaar onderwijs van kracht. Deze wet voorzag onder andere 50 rijksmiddelbare scholen (voor jongens), naast 10 koninklijke athenea in de provinciehoofdplaatsen en Doornik. De rijksmiddelbare scholen of middenscholen omvatten het lagere middelbaar (3 jaar) en eventueel ook een voorbereidende afdeling (een lagere school). De athenea hadden een volledige middelbare opleiding. Toch bleef het middelbare onderwijs tot eind jaren zeventig qua behuizing ver achter op de lagere scholen.²

Toen de liberalen in 1878 nationaal de macht veroverden, zagen ze hun kans om hun plannen voor het officieel onderwijs verder te zetten. Er werd een ministerie van Openbaar Onderwijs opgericht onder leiding van de antiklerikale, radicale liberaal Pierre Van Humbeeck (1829-1890). Op 15 juni 1881 vaardigde hij een nieuwe wet voor het middelbaar onderwijs uit die voorzag in 12 nieuwe athenea, 100 rijksmiddelbare scholen voor jongens (in plaats van 50) en 40 rijksmiddelbare scholen voor meisjes (onder andere in Vilvoorde). Nadat de katholieken in 1884 de verkiezingen wonnen, vaardigden ze op 20 september een nieuwe wet uit die stelde dat het aantal athenea beperkt bleef tot 20, het aantal rijksmiddelbare jongensscholen tot 100 en het aantal rijksmiddelbare meisjesscholen tot 50. De verwezenlijkingen van de 'liberale schoolwet' in het middelbaar onderwijs bleven dus behouden maar werden bevroren.³

De oprichting en bouw van een middenschool in Vilvoorde (1879-1885)

Ook in Vilvoorde voerden de liberalen onder leiding van gemeenteraadslid Ferdinand Campion eind jaren 1870 campagne voor de oprichting van officieel (middelbaar) onderwijs. Eind 1879 vroeg de politieke kring *la vieille garde libérale et constitutionnelle* aan de gemeentelijk administratie om een *école moyenne* of middenschool op te richten. De gemeenteraad ging hier op in, zij het niet unaniem, en machtigde eind juni 1881 het schepencollege om de nodige stappen te ondernemen bij de hogere overheid om een

---

¹ Tenzij anders vermeld is het historisch overzicht gebaseerd op: Stadsarchief Vilvoorde, Map OV 2014 09/02 "Middelbare Meisjesschool (sic) Plan 1882 niet uitgevoerd"; Map OV 2014 "Ecole moyenne – Renseignements divers, correspondances, etc."; Doos 332.255 "Oprichten atheneum Van Helmontstraat 1936" I-V en "Bouwen nieuwe klassen jongensschool Van Helmontstraat 1933" en Verslagen van de gemeenteraad 22/12/1879 - 12/10/1885; Nauwelaers 1950, 784; Van Herle 1956, 35-43 en Verheyden 1974, 293-317.

² Jurion-De Waha 2011, 17.

³ Descamps 2011, 20-25.

dergelijke middenschool voor jongens en meisjes op te richten. Met resultaat: de school werd opgericht bij Koninklijk Besluit van 26 september 1881 en in 1883 werden op aandringen van de minister de eerste twee klassen voor jongens opgestart in de nieuwe meisjesschool aan de Leuvensestraat 117, een ontwerp van stadsarchitect Gérard Rypens (1850-1931) (zie fotobijlage 1).⁴ In die gebouwen zou vanaf 1884 trouwens ook het middelbaar onderwijs voor meisjes georganiseerd worden.

De bouw van de rijksmiddelbare jongensschool had meer voeten in de aarde. Op 6 april 1882 besliste de gemeenteraad hiervoor een terrein van de gemeente te gebruiken, op het einde van een nieuw ontworpen plein (heden Franklin Rooseveltlaan), naar stedenbouwkundige plannen van Rypens van 24 maart 1882 (zie fotobijlage 2). Enkele maanden later (18 september 1882) keurde de gemeenteraad ook de architectuurplannen van dit complex goed (zie fotobijlage 3-7). Ook deze waren getekend door Rypens (in juli 1882) en tonen een monumentaal symmetrisch gebouw met een centrale, overdekte binnenplaats (*préau*) en een rijkelijk versierde voorgevel in neo-Franse renaissance, met een navenante kostprijs van 158.335 fr. Het departement Openbaar Onderwijs stelde hierop enkele besparingen voor waar de gemeenteraad gedeeltelijk in meeging (bijvoorbeeld voor de *galeries intérieures*). Het stadsbestuur stond er echter op dat de monumentale voorgevel behouden bleef omwille van stedenbouwkundige redenen (als afsluiting van de grote, nieuwe boulevard).

In 1883 werd weinig vooruitgang geboekt. Redenen hiervoor waren mogelijk het ontslag van Rypens als stadsarchitect (en enkele maanden later al het ontslag van zijn opvolger François Van Gobbelschrooy), de lopende onderhandelingen met de erfpachthuuder van het voorgestelde bouwterrein, en vooral de kostprijs van het project. Rypens herwerkte zijn plannen nog tot een kostprijs van 150.795 fr. maar ook deze werden geweigerd door het ministerie van Openbaar Onderwijs (die een kostprijs van 122.219 fr. vooropstelde). Eind oktober 1883 maakt Antoine Trappeniers (1824-1887) als voorzitter van de *Commission des Plans-types des athénées et des Ecoles moyennes de l'Etat* (die de minister van Openbaar Onderwijs adviseerde), zelf een alternatief grondplan dat gelijkaardig was aan dat van Rypens maar iets kleiner en dus economischer (zie fotobijlage 8). Het Vilvoordse stadsbestuur was voor Trappeniers geen onbekende aangezien hij enkele jaren eerder hun stadhuis ontwierp.

Op 11 februari 1884 keurde de gemeenteraad vier tegen twee een volledig nieuw plan goed van de nieuwe stadsarchitect Emile Desmedt (1855-1900), op voorwaarde dat nog enkele kleinere aanpassingen werden uitgevoerd en dat er een nieuwe, geschiktere plaats gevonden werd. Het schepencollege werd gemachtigd om aan de maatschappij van het *nieuwe kwartier* (*Société anonyme du Nouveau Quartier à Vilvorde*) een terreinruil voor te stellen, zonder meerkosten. Dat *nieuwe kwartier* is de huidige stationswijk die begrensd wordt door de spoorlijn, de d'Aubreméstraat, de Leopoldstraat en het Hanssenspark. Deze wijk werd tijdens het laatste kwart van de 19de eeuw ontwikkeld als een residentiële wijk door de vermelde privémaatschappij. Een eerste ontwerp werd al in 1869 gemaakt door ingenieur J. Brière maar dit werd in 1876 vervangen door een plan van landmeter Hyghens, dat ingrijpende wijzigingen bevatte. Om financiële redenen werd het project in het begin van de jaren 1890 overgenomen door de stad.⁵

Nog geen maand na de beslissing in de gemeenteraad (op 10 maart 1884) bekwam de gemeente het terrein tussen de Leopoldstraat en de Van Helmontstraat (inclusief de Fabrieksstraat die reeds eigendom was van gemeentebestuur) en keurde de gemeenteraad de plannen en het bestek voor het schoolgebouw (kostprijs 143.316 fr.) definitief goed. De meerkosten van 21.097 fr. ten aanzien van de plannen van de hogere overheid (waarvan de gemeente zelf 40% betaalde) rechtvaardigde ze door te stellen dat de nieuwe locatie veel beter was omwille van de nabijheid van het station (voor leerlingen van de omliggende

---

⁴ Kennes 2005, Gemeentelijke meisjesschool [online], s.p.

⁵ Van Driessche 1981, 61-71; Kennes 2005, d'Aubreméstraat [online], s.p.

gemeenten). Op 7 april 1883 werd de Fabrieksstraat officieel afgeschaft door de gemeenteraad in uitvoering van het Koninklijk Besluit van 20 april 1883 (zie fotobijlage 12).

Op 5 mei 1884 meldde Trappeniers aan de minister van Openbaar Onderwijs dat het nieuwe project gevoelig groter (en duurder) was dan zijn tegenvoorstel maar hij erkende ook de kwaliteiten ervan: zo was het vanuit pedagogisch oogpunt zeer goed opgevat, had het twee ommuurde tuinen aan weerszijden van het gebouw om de klassen te verlichten, evenals een ruime studiezaal en een laboratorium (wat de strikte eisen oversteeg). Hij stelde nog een aantal kleinere aanpassingen en besparingen voor (zoals het gebruik van lokale in plaats van Boomse baksteen), wat de kostprijs zou terugbrengen tot circa 137.000 fr. Hiervan zou de bestendige deputatie 17.000 fr. betalen, de gemeente 54.000 fr. en de staat de overige 66.000 fr. Dit plan en bestek werden aanvaard en op 22 juni 1884 besteedde de gemeenteraad de werken uit aan aannemer François Le Page (Laken) voor 118.995 fr. en timmerman P.J. Verhaeren (Vilvoorde) voor 19.025 fr. Daarnaast werden ook plannen gemaakt voor een pensionaat voor zo'n 35 leerlingen (aanbesteed op 15 juni 1885 aan Guillaume Versée voor 3.198 fr.).

In 1885 werden nog plannen voor verwarming en ventilatie gemaakt door de firma Mignot – Delstanche (zie fotobijlage 9) en werden de werken geïnspecteerd door Gustave Hansotte als provinciaal architect van het arrondissement Brussel. Het ontbrekende meubilair van de school werd door de gemeenteraad op 5 oktober 1885 toegekend aan Ch. Stas voor 10.290 fr. In 1886 werd het complex geregistreerd op het kadaster. De gemeente maakte in 1885 ook nog plannen om een groot driehoekig plein (*square*) aan te leggen voor de school (zie fotobijlage 13) maar dit werd waarschijnlijk nooit gerealiseerd. Op postkaarten is te zien dat de grond rechtover de school rond de eeuwwisseling nog braak lag en in 1906 al ommuurd was (zie fotobijlage 20-21).

Receptie, gebruik en latere bouwgeschiedenis (1885-2017)

Hoewel het gebouw een rijksmiddelbare school huisvestte en grotendeels door de staat was gefinancierd, werd het lange tijd in de eerste plaats gezien als een gemeentelijke instelling. Opvallend in dit opzicht is dat de gevel niet alleen het opschrift "ECLE MNE DE L'ETAT" draagt maar ook "SPQV" ("Senatus Populus Que Vilvoorde"), een verwijzing naar "SPQR" ("Senatus Populus Que Romanus" of "De Senaat en het Volk van Rome"), wat stond als inscriptie op openbare gebouwen en triomfbogen van het Romeinse rijk. Hiermee bestempelde men het schoolgebouw dus als een instelling van de stad.

Het gerealiseerde gebouw bleef niet onbesproken. Zo vroeg de Vilvoordse afdeling van het Willemsfonds al in 1886 om de Franse benaming op de voorgevel te verwijderen, en in 1898 was er heel wat discussie over de zogezegd slechte kwaliteit van de materialen die bij de bouw door de staat waren opgelegd. Over het algemeen was men echter tevreden. Nog in 1925 schreef directeur L. Dehairs "(...) dat het gebouw der Middelbare school tusschen de beste van 't Land mag gerekend worden: De verdeling is uitstekend, de lokalen zijn ruim en goed verlicht".

De school kende ook een toenemend succes. Waar er eind 1885 130 leerlingen waren ingeschreven (waarvan 45 in de middelbare afdeling), was dit aantal in 1901 al opgelopen tot respectievelijk 168 en 71. Begin 20ste eeuw kende de school even een dip door de oprichting van het vrij middelbaar onderwijs in Vilvoorde – zo was er het aartsbisschoppelijk instituut, het pensionaat *Les Peupliers* en het pensionaat van de Ursulinen – maar bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog was deze daling al verteerd, mede dankzij de demografische groei van de stad (van circa 8.000 in 1880 tot 16.000 in 1910).

Tijdens de Eerste Wereldoorlog gebruikte de Duitse bezetter de school als militair hospitaal, waarvoor een groot rood kruis op het dak werd geschilderd (zie fotobijlage 14) maar na

de oorlog werden de gebouwen weer volledig als school in gebruik genomen. In 1926 was het aantal leerlingen al gestegen tot 200, in 1934 tot 560. Dit toenemend succes maakte een nieuwe bouwcampagne nodig. Eind 1927 maakt de stedelijke technische dienst van Openbare Werken (onder leiding van ingenieur Brackx) plannen voor een extra verdieping boven de turnzaal en de studiezaal van het bestaande complex, respectievelijk voor een handwerkzaal en een tekenklas, en voor twee nieuwe klassen (zie fotobijlage 15). In 1931 werd de muur links van de school deels vervangen door een elektriciteitscabine (zie fotobijlage 16). Van 1932 tot 1935 werden dan nieuwe schoolgebouwen opgetrokken in modernistische stijl aan de Leopoldstraat, opnieuw naar plannen van de stedelijke technische dienst (zie fotobijlage 17-19). Tussen 1935 en 1937 installeerde men in deze gebouwen een volledige middelbare afdeling zodat de school een volwaardig atheneum werd (vanaf 1947 Koninklijk Atheneum).

Van 1948 tot 1953 volgde een renovatie van het 19de-eeuwse gebouw die schilderwerken omvatte (in de grote hal volgens het "Dynamic Colours" systeem), nieuwe vloeren (onder andere in de turnzaal, hal en gangen), trappen (in beton in plaats van hout) en centrale verwarming. Waarschijnlijk naar aanleiding van de feesten van het vijftig jarig bestaan van de Koninklijke Oud-leerlingenbond in 1956 werd in de centrale hal een gedenkteken opgericht naar ontwerp van leraar-beeldhouwer René Boschmans (1913-1996) ter ere van oud-leerlingen die tijdens de Eerste en Tweede Wereldoorlog gesneuveld waren.⁶

Anno 2017 wordt het gebouw gebruikt door de Basisschool De Letterboom, maar in 2018-2019 worden de gebouwen gerenoveerd en terug ingenomen worden door het atheneum.

1.3. Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken⁷

De school is gelegen in de 19de-eeuwse stationswijk van Vilvoorde, aan de Van Helmontstraat. Deze vrij smalle, secundaire straat vormt een dwarse verbinding tussen de Stationlei en de Xavier Buissetstraat die beide straalsgewijs vertrekken aan het Stationplein.⁸

Het gebouw bevindt zich aan de straatzijde en is vrijstaand met aan weerszijden een open ruimte (oorspronkelijk tuinen) die afgesloten zijn van de straat door een muur met een bij het schoolgebouw aansluitend materiaalgebruik (blauwe hardstenen plint, laag witsteen en baksteen). Aan beide zijden is deze muur onderbroken door een poort en aan de linkerszijde wordt hij afgesloten door een elektriciteitscabine, ook in dezelfde materialen. Achterin ligt een geplaveide speelplaats met ten westen de modernistische vleugel uit de jaren 1930, uitgaand op de Leopoldstraat.

Aan de straatzijde bevindt zich een monumentale, vrij symmetrische gevel in neo-Vlaamserenaissance-stijl van dertien traveeën en twee bouwlagen onder een gecombineerde leien bedaking met uitgewerkte dakkapellen. Oorspronkelijk werd dit dak verder verlevendigd door kleine houten dakkapellen en monumentale schouwen (zie fotobijlage 20). De middelste travee is uitgewerkt als een risaliet, evenals de drie linkse en rechtse traveeën. Typisch is de combinatie van voornamelijk rode baksteen met natuursteen (zandsteen en blauwe hardsteen) voor de sokkel, muurbanden, neggen, topaflijningen en decoratieve elementen, en de afwisseling van een lijstgevel met topgevels (boven de risalieten). Het middenrisaliet wordt verder gemarkeerd door een rechthoekige poort in een zware entablementomlijsting en vermelding "ECLÉ MNE DE L'ÉTAT" op de fries. De driedelige topgevel is gedecoreerd met muurbanden en diamantkoppen, de vermelding "SPQV", twee flankerende Dorische zuilen, een blind wapenschild onder een bekronend driehoekig fronton, obelisk en siertopstukken. De dakkapellen van de

⁶ S.N. s.d.: Lier, 'Leo', beeld van René Boschmans [online], s.p.

⁷ Deze beschrijving is gebaseerd op: Kennes 2005: Middenschool van het Gemeenschapsonderwijs [online], s.p.

⁸ Kennes 2005, d'Aubreméstraat [online], s.p.

zijrisalieten worden ook bekroond door een driehoekig fronton, geflankeerd door voluten en bekroond met een siertopstuk. De algemene dynamiek is eerder horizontaal door een brede band met diamantkoppen tussen de eerste en de tweede bouwlaag en een klassiek hoofdgestel met een verspringende kroonlijst op een tandlijst en - bij de risalieten - blauwhardstenen klossen. Ook de band onder de kroonlijst wordt verlevendigd met natuurstenen diamantkoppen en blauwhardstenen schildjes. De onderzijde van de houten bakgoot is gedecoreerd met lijstwerk en ruitmotieven. Voorts wordt de gevel opengewerkt met eenvoudige rechthoekige vensters op doorgetrokken arduinen lekdrempels en een deur in de linkse travee van het rechtersaliet. Het PVC-schrijnwerk is laat 20ste-eeuws. De zij- en achtergevels zijn eenvoudig met rechthoekige muuropeningen en vernieuwd schrijnwerk.

De indeling van het gebouw bleef grotendeels behouden (zie fotobijlage 9-11). De ingangspoort geeft toegang tot een kleine rechthoekige hal (met bewaard lijst- en stucwerk) die op haar beurt uitgaat in de centraal gelegen, overdekte binnenplaats (*préau*) met aan oost-, noord- en zuidzijden een rondboogarcade met aansluitende gangen en trappen. De oost- en westgevel zijn in de punt opengewerkt met twee rondboogramen. Op de gelijkvloerse verdieping bevonden zich vijf klassen (van 9,6 m op 6,6 m wat vrij ruim is voor die periode) en in de twee hoeken achteraan een grotere studiezaal en een turnzaal. Rechts van de inkom was het bureau van de directeur, links de conciërge en de leraarskamer. De eerste verdieping heeft een gelijkaardige indeling en huisvest vier klassen, een grotere leraarskamer en een laboratorium. Enkele klassen op de bovenverdieping bewaren nog deuren met origineel schrijnwerk, inclusief bovenlichten. Vooraan rechts bevond zich oorspronkelijk de conciërgewoning met op de gelijkvloerse verdieping vooraan een salon en achteraan eetkamers, en bovenaan twee slaapkamers. De traphal van deze conciërgewoning bewaart lijst- en stucwerk.

De overdekte binnenplaats heeft een houten overwelling, geritmeerd door dunne gordelbogen op consooltjes en een licht verhoogde nok met trekijzers, oorspronkelijk voorzien van doorlopende beglazing, thans golfplaat. De vloer bestaat uit groene en geel-oranje granitotegels in een decoratief patroon. De betonnen trappen naar de eerste verdieping in de noordwestelijke en zuidwestelijke hoek zijn bekleed met granito en hebben een decoratieve, smeedijzeren trapleuning. Centraal onder de noordelijke rondboogarcade staat een witstenen herdenkingsmonument bestaande uit een treurende halffiguur in hoogrelief op een sokkel met opschrift "UIT LICHTEND OFFERGLOREN IS VRIJHEID ONS HERBOREN". De sokkel is aan de zijkant getekend met "Boschmans R.". Op de kolom rechts van dit beeldhouwwerk zijn gedenkplaten aangebracht voor slachtoffers van de Eerste en Tweede Wereldoorlog.

1.4. Fysieke toestand van het onroerend goed

De fysieke toestand van het onroerend goed waarvoor dit beschermingsdossier wordt opgemaakt is vastgesteld tijdens meerdere plaatsbezoeken op 3 juli, 1 augustus en 11 september 2017. De fysieke toestand is op dat moment fotografisch gedocumenteerd. Deze registratie is als bijlage bij het ministerieel besluit gevoegd en geeft een beeld van de toestand van het onroerend goed op het moment van de bescherming.

Behoudens verborgen gebreken, bevindt het gebouw zich in goede bouwfysische toestand. De bakgoot heeft dringend onderhoud nodig en één van de vensters in de centrale topgevel is momenteel met een houten paneel dichtgetimmerd.

2. EVALUEREND GEDEELTE

2.1. Evaluatie van de erfgoedwaarden

Architecturale waarde

In 1878 publiceerde de Parijse stadsarchitect Félix Narjoux (1836-1891) een boek over **schoolarchitectuur** in België waarin hij stelde dat dit land een na te volgen voorbeeld was voor Frankrijk qua moderne scholenbouw, onder andere verwijzend naar de ruime overheids subsidie die daar sinds 1873 werden vrijgemaakt. Ook in zijn beschrijving van Belgische scholen concentreerde hij zich op die kenmerken die volgens hem na te volgen waren. Verschillende hiervan zijn aanwezig in de school aan de Van Helmontstraat in Vilvoorde. Wat de locatie betreft, benadrukte Narjoux bijvoorbeeld dat een school in de eerste plaats dichtbij de woningen van de leerlingen diende te zijn, ook al betekende dit dat niet de nodige afstand kon bewaard worden van storende zaken zoals industrie, lawaai en dergelijke. In het Belgische overheidsprogramma van 1874 werd inderdaad niet langer opgenomen dat scholen de omgeving van fabrieken dienden te vermijden (wat wel nog aanwezig was in de richtlijnen van 1852-1854).⁹ Deze argumentatie speelde ook een rol bij de uiteindelijke keuze voor de Van Helmontstraat als locatie van deze school. Andere kenmerken die Narjoux aanhaalt en die we ook terugvinden in deze school zijn de centrale overdekte binnenplaats (*préau*) die een multifunctionele, semipublieke invulling had, en een architecturale vormgeving die gekenmerkt wordt door een combinatie van (vooral) baksteen met blauwe hardsteen en zandsteen, en door een verwijzing naar nationale historische architectuur (in Vlaanderen gekenmerkt door topgevels). Het schoolgebouw heeft met andere woorden een grote representativiteit en herkenbaarheid (door het behoud van zowel gevel als *préau*)

In Vlaanderen werden al 24 secundaire scholen uit het vierde kwart van de 19de eeuw beschermd als monument, waarvan 2 rijksmiddelbare scholen (in Geraardsbergen en Blankenberge, beide uit 1883) en één atheneum (het Koninklijk atheneum in Antwerpen uit 1884) maar dit laatste is heel verschillend qua bouwtypologie en context (grootstad). De middenscholen in Blankenbergen en Geraardsbergen zijn wel vergelijkbaar met de school in Vilvoorde maar in beide gevallen werd enkel de gevel en bedaking beschermd. De voorliggende bescherming beoogt daarentegen ook het behoud van de centrale hal (*préau*) die beschouwd kan worden als één van de meest typische aspecten van de schoolarchitectuur uit die periode. De aanwezigheid van zowel een typische voorgevel als een centrale overdekte binnenplaats verhoogt de ensemblewaarde van het complex.

De middenschool in Vilvoorde kan beschouwd worden als een representatief voorbeeld van de scholen die tijdens het laatste kwart van de 19de eeuw werden opgetrokken met een voorgevel in **neo-Vlaamserenaissance-stijl**.¹⁰ Kenmerkend is de combinatie van (vooral) rode baksteen met natuursteen, en de toepassing van topgevels met Vredemaneske decoratie zoals obeliskken, voornamelijk in de ingangstravee. De keuze voor deze stijl kaderde in een romantisch nationalisme en werd aangewakkerd door richtlijnen van de overheid die het gebruik van nationale bouwmaterialen zoals baksteen, arduin, Gobertangesteent en leien oplegden. De stijl symboliseerde daarnaast ook vaak het vrijzinnige en officiële karakter van het openbaar onderwijs. De referentie naar de 16de-eeuwse renaissance werd immers geassocieerd met verzet tegen het paapse (Spaanse) juk, met economische vooruitgang en humanisme. Het seculiere openbaar onderwijs kreeg door deze vormgeving met andere woorden een zekere legitimiteit en eerbiedwaardigheid. In kleinere provinciesteden werd de keuze voor scholen in neo-Vlaamserenaissance-stijl bovendien bepaald door de waarde die de lokale overheid hechtte aan deze gebouwen als burgerlijke monumenten. Dit laatste speelde ook duidelijk bij de middenschool in Vilvoorde, zoals blijkt uit de tegenzin van het stadsbestuur om de monumentale gevels te versoberen,

---

⁹ Verpoest 1992, s.p.

¹⁰ De bespreking van deze stijl is gebaseerd op Braeken 1992, 5; Plomteux 1992, 16-17 en Willis 1984, 207-209 en 255-258, tenzij anders vermeld.

en uit haar aandacht voor de inplanting van het gebouw, aanvankelijk aan het einde van een nieuwe, prestigieuze laan, en nadien in de Van Helmontstraat aan een nieuw (weliswaar onuitgevoerd gebleven) plein.¹¹

De keuze voor een voorgevel in neo-Vlaamserenaissance-stijl voor deze school was daarenboven waarschijnlijk beïnvloed door een ander beeldbepalend gebouw in de Vilvoordse stationswijk: het station dat opgetrokken werd tussen 1880 en 1883, waarschijnlijk naar ontwerp van Henri Fouquet.¹² De school zelf diende mogelijk als inspiratiebron voor het naburige huis in neo-Vlaamse renaissance aan de Van Helmontstraat 2 uit 1893. Dit zijn trouwens samen met de school de enige Vilvoordse gebouwen in neo-Vlaamserenaissance-stijl die zijn opgenomen in de inventaris van het Bouwkundig Erfgoed. Ze geven de zeldzaamheid aan van deze stijl in Vilvoorde en verhogen de contextwaarde van de school, net zoals de vlakbij gelegen meisjesschool aan de Leuvensestraat 117, dat weliswaar een neoclassicistische vormgeving heeft maar qua materiaalgebruik (baksteen, in combinatie met arduin) aansluit bij de regionaal geïnspireerde traditionele stijlen zoals de neo-Vlaamserenaissance-stijl.¹³

De school is een ontwerp van **architect Emile Desmedt**. Hij werd 20 april 1855 geboren in Brugge als zoon van een timmerman (Louis Desmedt) en bracht zijn jeugd door in het ouderlijk huis in de Ezelstraat. Op 28 juni 1873 vertrok hij op 18-jarige leeftijd naar Brussel (Elsene) en op 26 juni 1884 veranderde hij zijn domicilie officieel naar Vilvoorde. In de jaren 1890 verhuisde hij terug naar Brugge waar hij op 21 maart 1900 op 44-jarige leeftijd overleed.¹⁴ Als ontwerper is Desmedt een tot op heden totaal onbekend 19de-eeuws architect met deze school als enige gekende gerealiseerde werk. Toch is hij een interessant figuur omdat hij kanttekeningen plaatst bij de historiografie van de architectuur uit de nieuwste tijd, die nog al te vaak focust op enkele grote namen die passen in het beeld van de architect als individuele, vrije kunstenaar en wegbereider van het modernisme, en dit op twee manieren.¹⁵

Van 1873 tot 1882 was Desmedt als architect werkzaam op het bureau van Hendrik Beyaert, één van de bekendste architecten uit het België van de tweede helft van de 19de eeuw aan wie heel wat iconische gebouwen worden toegeschreven, zoals de Nationale Bank van België in Antwerpen en Brussel.¹⁶ In realiteit ging achter de figuur van Beyaert een heel team van ontwerpers schuil. Tussen 1851 en 1893 had Beyaert niet minder dan 141 medewerkers waarvan heel wat stagiairs maar ook tientallen medewerkers die jaren en zelfs decennia in zijn bureau bleven. Sommige daarvan hadden een technisch ondersteunende rol, anderen werden omschreven als "*architectes-concepteurs*". Desmedt behoorde duidelijk tot die laatste categorie. Samen met Jules Brunfaut vormde hij een belangrijk team in de jaren 1870, net zoals Auguste Hendrickx, Léopold De Geyne en Albert Capronnier in de jaren 1860, en Paul Hankar en J.J. Calluwaers in de jaren 1880-1890. Dat Hendrik Beyaert deze medewerkers veel vrijheid en verantwoordelijkheid liet, blijkt uit het feit dat ze regelmatig de ontwerpen mee ondertekenden.¹⁷ De creatieve inbreng van Desmedt kan verder verondersteld worden op basis van enkele (onuitgevoerde) ontwerpen die hij publiceerde in de architectuurtijdschriften *Revue de l'architecture en Belgique* (1882) en *L'Emulation* (1886), waaronder een rijkelijk ontwerp in neo-

---

¹¹ Braeken 1992, 5; Willis 1984, 207-209 en 255-258. Alfred Willis vermeldt de school in de Van Helmontstraat ook in zijn pioniersstudie uit 1984 over de neo-Vlaamserenaissancestijl in België.

¹² Kennes 2005, Station Vilvoorde [online], s.p.

¹³ Kennes 2005, Gemeentelijke meisjesschool [online], s.p.

¹⁴ SAB Geboorteregister 1855 nr. 475, Bevolkingsregister 1866-1880, nr. 44/9734 en overlijdensakte 1900, nr. 455. Met dank aan Jan Anseeuw, wetenschappelijk medewerker van het stadsarchief in Brugge.

¹⁵ Zie voor deze problematiek onder andere: Saint 1983, Prak 1984 en Van Der Woud 2008.

¹⁶ Voor het atelier van Hendrik Beyaert werd informatie gehaald uit: S.N. 1912 694-696 en Midant 1989, 257 en 263.

¹⁷ Midant 1989, 263.

Vlaamserenaissance-stijl voor het gemeentehuis van Schaarbeek (zie fotobijlage 22).¹⁸ Emile Desmedt staat dus symbool voor de ontelbare medewerkers van de bekende namen die tot op heden vrijwel onzichtbaar zijn gebleven in de architectuurhistoriografie.

Een tweede belangrijke feit over Emile Desmedt is dat hij van 1883 tot 1887 stadsarchitect was van Vilvoorde. Zo illustreert hij het belang van deze relatief onbekende ambtenaren voor schoolarchitectuur, en dit niet alleen in grotere steden zoals Gent en Antwerpen.¹⁹ Zijn voorganger Edward Rypens ontwierp onder andere de gemeentelijke meisjesschool aan de Leuvensestraat 117, zijn opvolger Jean Hauwaert (zelf trouwens een tijdlang leerling en medewerker in het bureau van Victor Horta) de gemeentelijke jongensschool aan de Groenstraat 21 (1900-1906). Ook de uitbreiding van de middenschool tijdens het interbellum gebeurde stevast naar plannen van de stedelijke technische dienst.

Historische waarde

De school in de Van Helmontstraat is een getuige van de **schoolstrijd**, één van de meest fundamentele conflicten in het moderne België. Deze strijd betekende het begin van de verzuiling (de verdeling van de maatschappij in groepen op levensbeschouwelijke of sociaaleconomische basis) die meer dan een eeuw lang het leven in België en Vlaanderen beïnvloedde. Tegelijkertijd herinnert het gebouw aan de uitbouw van het openbaar onderwijs als één van de belangrijkste verwezenlijkingen van de moderne **verzorgingsstaat**.

Zowel de opdrachtgevers als de ontwerpers en uitvoerders van dit gebouw kunnen gelinkt worden aan het **progressief-liberale en sociaal getinte Brusselse milieu** uit het laatste kwart van de 19de eeuw.²⁰ Dit geldt niet alleen voor de opdrachtgevers (het Vilvoordse stadsbestuur en minister Pierre Van Humbeeck) en de ontwerpers – Emile Desmedt kwam zoals gezegd uit het atelier van Hendrik Beyaert die zelf liberaal gemeenteraadslid in Brussel was, en ook Antoine Trappeniers is in dat milieu te situeren – maar ook voor de uitvoerders. Zo was Arthur Mignot-Delstanche (1838-1903), wiens firma in 1885 verantwoordelijk was voor de plannen voor de verwarming en ventilatie van het schoolgebouw, ook sociaal, cultureel en politiek actief bij de Brusselse liberalen. Hij organiseerde onder andere industriële tentoonstellingen die een belangrijke rol speelden in de popularisering van de neo-Vlaamserenaissance-stijl en streefde naar een bewustwording bij de ambachtslui.²¹

De school verwijst naar het belang van de **stationswijk** in Vilvoorde eind 19de eeuw.

Ten slotte verleent het schoolgebouw betekenis aan het gedenkteken in de centrale hal, dat een aangrijpende hulde brengt aan de leerlingen en leerkrachten van de school die slachtoffer werden van de **Eerste en Tweede Wereldoorlog**.

2.2. Motivering van het type bescherming

De middenschool met overdekte binnenplaats in Vilvoorde wordt beschermd als monument. Het Onroerenderfgoeddecreet definieert een monument als volgt: "een onroerend goed, werk van de mens of van de natuur of van beide samen, met inbegrip van de cultuurgoederen die er integrerend deel van uitmaken, inzonderheid de bijhorende uitrusting en de decoratieve elementen van algemene belang wegens de erfgoedwaarde(n)."

---

¹⁸ Verhelst 2011, 66-67.

¹⁹ Declercq 2013, 176 en Bertels 2008, 317-318.

²⁰ Mihail 1998, 979-1020.

²¹ Mihail 1998, 986-987.

De bescherming als monument wordt gemotiveerd vanuit het belang van de centrale hal (*préau*), die een typisch onderdeel vormt van het laat 19de-eeuwse schoolgebouw.

2.3. Motivering van de afbakening van de bescherming

De afbakening van het beschermd onroerend goed is opgenomen op het plan dat als bijlage bij het ministerieel besluit is gevoegd. Alle kadastrale percelen gevat door de bescherming zijn opgenomen in artikel 1 van het ministerieel besluit.

De bescherming omvat de gevel en het dak van het straatvolume uit 1885 aan de Van Helmontstraat 6 in Vilvoorde, evenals de overdekte binnenplaats erachter, inclusief aanpalende gangen (onder rondboogarcade), trappen en inkomhal. De overige gevels en lokalen van het gebouw hebben nog onvoldoende erfgoedwaarde voor een bescherming als monument. De andere schoolgebouwen op dit perceel aan de Leopoldstraat (nummer 22-30) en aan de Stationlei (tussen de nummers 33 en 47) zijn niet opgenomen in deze bescherming. De gebouwen aan de Stationlei hebben vooral erfgoedwaarde als industrieel erfgoed en minder als onderdeel van het scholencomplex. Het schoolgebouw aan de Leopoldstraat 22-30 is een representatief voorbeeld van modernistische scholenbouw uit het interbellum, maar bleef minder gaaf bewaard. Bovendien sluiten deze gebouwen ruimtelijk niet direct aan op de middenschool uit 1885: ze worden ervan gescheiden door een ruime koer en gebouwen zonder erfgoedwaarde, en geven uit op verschillende straten.

2.4. Juridische toestand

2.4.1. Onroerend Erfgoed:

Op het omgevingsplan in bijlage bij dit dossier zijn de beschermingen opgenomen die in de buurt liggen van het onroerend goed waar dit dossier over gaat.

Het complex zelf is opgenomen in:

- de vastgestelde inventaris bouwkundig erfgoed (Middenschool van het Gemeenschapsonderwijs ID 70540)
- de vastgestelde inventaris archeologische zones (Historische stadskern van Vilvoorde ID 11928)

2.4.2. Omgeving:

- Gewestplanbestemming: woongebied. CHE-zone.
- Vergunningstoestand: begin november 2017 werd een vergunning aangevraagd voor renovatie van het gebouw. 14 december 2017 voerde het agentschap Onroerend Erfgoed bijkomend een bezoek ter plaatse uit met de betrokken architecten waaruit bleek dat het huidige beschermingsdossier de geplande renovatiewerken niet verhindert. De erfgoedconsulent heeft een verslag van dit overleg ontvangen.

3. BEHEERSVISIE

3.1. Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed

In het beschermingsbesluit zijn beheersdoelstellingen opgenomen. Je vindt die terug onder artikel 3 van het besluit. De beheersdoelstellingen moeten de zakelijke rechthouders (eigenaars, erfpachthouders, opstalhouders en leasinggevers) en gebruikers op weg helpen om de erfgoedwaarden maximaal in stand te houden of te verbeteren. Ze hebben de optimale verwezenlijking van de erfgoedwaarden voor ogen.

Ze geven richting aan of vormen een kader voor toekomstig beheer van het beschermd onroerend goed. Zakelijkrechthouders en gebruikers dienen rekening te houden met deze beheersdoelstellingen als ze werken wensen uit te voeren aan het beschermd goed. Ook de overheid houdt met deze doelstellingen rekening als ze over deze werken advies moet geven of als ze toelating moet geven voor die werken.

De beheersdoelstellingen spelen in op de erfgoedwaarden, erfgoedelementen en erfgoedkenmerken opgenomen in artikel 2 van het beschermingsbesluit.

3.2. Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed

Voor elk beschermd onroerend goed geldt het actief en passief behoudsbeginsel. Dit betekent dat de zakelijkrechthouders en gebruikers het beschermd goed in goede staat moeten houden door de nodige instandhoudings-, beveiligings-, beheers-, herstellings- en onderhoudswerken uit te voeren en dat het verboden is om een beschermd onroerend goed te ontsieren, te beschadigen, te vernielen of de erfgoedwaarden er van aan te tasten. Het betekent ook dat een zakelijkrechter en gebruiker verplicht is het beschermd onroerend goed als een goed huisvader te beheren en het dus niet te verwaarlozen. Alle voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van het beschermd onroerend goed die van toepassing zijn op het beschermd goed zijn opgenomen in artikel 4 van het beschermingsbesluit.

In het Onroerenderfgoeddecreet en Onroerenderfgoedbesluit zijn een aantal algemene voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van beschermd onroerend erfgoed opgenomen. Dat zijn deze:

- het goed als een goede huisvader beheren en de nodige voorzorgsmaatregelen nemen tegen schade ten gevolge van brand, blikseminslag, diefstal, vandalisme, wind of water;
- de toestand van het goed regelmatig controleren;
- regulier onderhoud uitoefenen;
- onmiddellijk passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen nemen in geval van nood.

3.3. Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed

Voor sommige werken aan het beschermd onroerend goed moet een toelating worden gevraagd. Sommige werken kunnen namelijk een negatief effect hebben op de erfgoedwaarden. Voor alle werken die stedenbouwkundig vergunningsplichtig zijn, of waarvoor een verkavelingsvergunning, milieuvergunning of natuurvergunning nodig is vraagt de vergunningverlener (de gemeente of de Vlaamse overheid) advies aan het agentschap Onroerend Erfgoed van de Vlaamse overheid.

Voor een aantal werken die niet vergunningsplichtig zijn, moeten de zakelijkrechthouders en gebruikers, voorafgaand aan de uitvoering van de werken, toelating vragen aan het agentschap Onroerend Erfgoed of aan de erkende Onroerenderfgoedgemeente. Een overzicht van alle erkende onroerenderfgoedgemeenten is te vinden op www.onroerenderfgoed.be.

De werken waarvoor u toelating moet vragen zijn opgesomd in artikel 5 van het beschermingsbesluit.

4. BRONNEN

- Kadaster Vlaams-Brabant, mutatieschetsen Vilvoorde 1886/30.
Stadsarchief Vilvoorde, Verslagen van de gemeenteraad 22/12/1879 - 12/10/1885.
Stadsarchief Vilvoorde, Map OV 2014 09/02 "Middelbare Meisjesschool (sic) Plan 1882 niet uitgevoerd"
Stadsarchief Vilvoorde, Map OV 2014 "Ecole moyenne - Renseignements divers, correspondances, etc."
Stadsarchief Vilvoorde, Doos 332.255 Oprichten atheneum Van Helmontstraat 1936 I.
Stadsarchief Vilvoorde, Doos 332.255 Oprichten atheneum Van Helmontstraat 1936 II.
Stadsarchief Vilvoorde, Doos 332.255 Oprichten atheneum Van Helmontstraat III.
Stadsarchief Vilvoorde, Doos 332.255 Oprichten atheneum Van Helmontstraat 1936 IV.
Stadsarchief Vilvoorde, Doos 332.255 Oprichten atheneum Van Helmontstraat 1936 V.
Stadsarchief Vilvoorde, Doos 332.255 Bouwen nieuwe klassen jongensschool Van Helmontstraat 1933.
- BRAEKEN J. 1992: Scholen om te leren, *M&L* 11.4, 3-6.
S.N. 1912 : Bureau Henri Beyaert, *Tekhné. Revue Belge de l'architecture et des arts qui s'y rapportent* 2.67, 694-696.
CALDERON A. 1993: *Historiek der straten van Vilvoorde*, Leuven, 346.
DECLERCQ D. 2013: *The nineteenth-century primary municipal schools in Ghent: A value assessment and current issues of an unrecognized heritage*, onuitgegeven masterproef KULeuven.
DESCAMPS S. 2011: *Archief van secundaire scholen van het GO! onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap*, Brussel.
JURION-DE WAHA F. 2011: Schoolarchitectuur in Brussel, *Erfgoed Brussel*, 1, 6-25.
MIDANT J.-P. 1989: *Academie de Bruxelles, Deux siècles d'architecture*, Bruxelles.
MIHAIL B. 1998: Un mouvement culturel libéral à Bruxelles dans le dernier quart du XIXe siècle, la "néo-Renaissance flamande", *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en geschiedenis* 76.4, 979 – 1020.
NARJOUX F. 1878: *Les écoles publiques. Construction et installation en Belgique et en Hollande, Documents officiels, services intérieurs et extérieurs, bâtiments scolaires, mobilier scolaire, services annexes*, Paris.
NAUWELAERS J. 1950: *Histoire de la Ville de Vilvorde, Tome II*, Paris – Bruxelles – Courtrai.
PLOMTEUX G. 1992: Het Koninklijk Atheneum te Antwerpen, *M&L* 11.4, 15-17.
PRAK N. 1984: *Architects, the noted and the ignored*, Chicester.
SAINT A. 1983: *The image of the architect*, New Haven – London.
VAN DER WOUDE A. 2008: *Sterrenstof Honderd jaar mythologie in de Nederlandse architectuur*, Rotterdam.
VAN DRIESSCHE B. 1980-1981: Het nieuwe kwartier te Vilvoorde, *Jaarboek van de Heemkundige Kring Hertog Hendrik I te Vilvoorde*, 61-71.
VANHERLE A. 1956: Het Koninklijk Atheneum in Vilvoorde. Een terugblik, in: S.N., 1906-1956. *Koninklijke Oud-leerlingenbond van het Koninklijk Atheneum en de Rijksmiddelbare Meisjesschool Vilvoorde*, Vilvoorde, 35-43.
VERHELST J. 2011: *De neo-Vlaamse-renaissance als nationale stijl?*, onuitgegeven masterproef Vakgroep Kunstwetenschappen, UGent.
VERHEYDEN A.L.E. 1974: *Vilvoordse scholen vroeger en nu (1500 t/m 1974)*, Vilvoorde.
VERHEYDEN A.L.E. 1984: *Een eeuw liberale presentie te Vilvoorde (1884-1984)*, Vilvoorde.
VERPOEST L. 1992: *Twee eeuwen scholenbouw*, Brussel.
WILLIS A. 1984: *Flemish Renaissance revival in Belgian Architecture (1830-1930)*, Ann Arbor.
- KENNES H. 2005: d'Aubreméstraat [online] <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/108991>, (geraadpleegd op 25 september 2017).

KENNES H. 2005: Gemeentelijke meisjesschool [online] <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/70461>, (geraadpleegd op 25 september 2017).

KENNES H. 2005: Middenschool van het Gemeenschapsonderwijs [online] <https://inventaris.onroerendergoed.be/dibe/relict/70540>, (geraadpleegd op 25 september 2017).

KENNES H. 2005: Station Vilvoorde [online] <https://inventaris.onroerendergoed.be/dibe/relict/70531>, (geraadpleegd op 25 september 2017).

S.N. s.d.: Lier, 'Leo', beeld van René Boschmans [online], <http://www.kempenserfgoed.be/erfgoed/53102-lier-leo-beeld-van-ren-boschmans>, (geraadpleegd op 25 september 2017).

5. BIJLAGEN BIJ HET INHOUDELIJK DOSSIER

5.1. Omgevingsplan bij de bescherming

5.2. Fotobijlage